

TÖRTÉNETI NÉPÉNEKEK A HAZAI DÉLSZLÁV NEMZETISÉGEK KÖRÉBEN

GRIN IGÓR

I. A magyar nyelvterületen 400 év óta élnek délszlávok, s őrzik jelentős hagyományait. Sajnálatos módon éppen az országhatáron túli gazdag, múlt századi feltárások terelték el a hazai kutatás figyelmét az itthoni szerényebb, de sokszínű és jelentős adatok gyűjtéséről.

A délszláv népköltészet hazai ápolói délszláv származású, a magyar és a szerb nyelvet egyaránt kitűnően beszélő tudósok, írók és költők voltak. Figyelemre méltó fordításaik révén népszerűsítették és terjesztették e népköltészetet.

Elsőként 1836-ban SZÉKÁCS JÓZSEF hősenek és népdalfordításokat tartalmazó munkája lát napvilágot.¹ Ugyanezt a művet, a szerző jelentős tanulmányával bevezetve, évtizedekkel később ismét kiadják.² 1882-ben jelenik meg RADICS GYÖRGY rövid bevezetővel ellátott könyve.³ A szerbnek nevelt, de magyar nyelven író VITKOVICS MIHÁLY a szerb népköltészet kiváló ismerője volt. Kilenc balladát fordított magyarra, és tudomásunk van egy balladaköltészeti tanulmányáról is.⁴ Méltatói több verséről megállapították, hogy azok a szerb népdalok ihletett forrásai.

Kiemelkedő jelentőségű MARGALITS EDÉNEK a századforduló táján kifejtett munkássága. Máig is páratlan teljesítmény a 107 hősi éneket tartalmazó *Márkó-ciklus* 31 darabjának remek fordítása.⁵ A hatalmas anyagból avatott kézzel emelte ki a legjobb variánsokat, és életrajzi összefüggésbe rendezve tárta az olvasó elé. Jelentős vállalkozás volt a *Rigómezőt* megéneklő 1565 soros fűzér magyar nyelvű tolmácsolása.⁶ Margalits fordításai híven megőrzik a költemények népi szellemét és naiv szépségét. Nagy érdemeket szerzett a délszláv népköltészet terjesztésében az 1946-ban megjelenő fordításaival CSUKA ZOLTÁN.⁷ Fordításai megtartják és továbbfejlesztik elődei munkáinak pozitív elemeit.

Az említett régebbi, de az új fordítások is⁸ a klasszikus szerb és horvát gyűjte-

¹ Szerb népdalok és hősrégék. Fordította és utószóval ellátta SZÉKÁCS JÓZSEF. Pest, 1836.

² Szerb népdalok és hősrégék. Az eredetiből fordította SZÉKÁCS JÓZSEF. (II., javított kiadás) Pest, 1887.

³ Rigómezei dalok. Fordította RADICS GYÖRGY. Zombor, 1882.

⁴ CSUKA ZOLTÁN: A jugoszláv népek irodalmának története. Budapest, 1963. 171—172.

⁵ *Márk királyfi*, Délszláv népballadák a XIV. és XV. századból. Fordította MARGALITS EDE. Budapest, 1896. MARGALITS tévesen nevezi balladáknak a hőseneket.

⁶ *A rigómezei ütközet*, Szerb népdal a XIV. századból. Fordította MARGALITS EDE. Budapest, 1898.

⁷ Délszláv népballadák. KARADZSICS VUK SZTEVÁN eredeti népdalgyűjtéséből fordította CSUKA ZOLTÁN. Budapest, 1946.

⁸ *A Koszovói lányka*, Szerb-horvát hősi énekek, románcok. Válogatta és jegyzetekkel ellátta VUJICSICS D. SZTOJÁN. Fordította KISS KÁROLY. Budapest, 1957.

mények anyagán alapulnak, ám recens gyűjtésekről nincs tudomásunk. Kivételt képez VITKOVICS MIHÁLY, aki saját gyűjtése alapján is fordított.⁹

A felfedezés óta¹⁰ csak szórványos és elszigetelt vállalkozások akadtak a hazai délszláv népköltészeti anyag számbavételére. ÉBNER GUSZTÁV az északnyugat-dunántúli horvátok körében végzett gyűjtést, de erről a tudományos közvélemény sincs kellőképpen tájékoztatva.¹¹ Egyéni kezdeményezés eredménye a déldunántúli *Tordinác*-féle gyűjtemény is.¹² Említést érdemelnek a honismereti mozgalom újabb kezdeményezései: a ráckevei és a battonyai középiskolások gyűjtőmunkája.¹³

A fenti vázlatos áttekintésből kitűnik, hogy a hazai délszlávok népköltészeti anyagának kutatása szervezetlenül, elszigetelten folyik napjainkban is. A korábbi gyűjtési állapot a mai napig sem változott. A felszabadulás 25 éve alatt sem jelent meg összefoglaló munka vagy monografikus feldolgozás, amely méltóan reprezentálná a délszláv hagyományt, egyben segítséget nyújtana a további kutatások számára.

Ezek ismeretében és a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén kapott ösztönzések alapján kezdtem hozzá évekkkel ezelőtt *Bezenye* község (Győr-Sopron m.) horvát, s az elmúlt néhány esztendőben *Battonya* (Békés m.) szerb folklorisztikai emlékeinek a gyűjtéséhez. E két községből származó följegyzéseimből mutatok be történeti énekeket. Előjáróban röviden jellemzem a két települést, majd az énekek témájáról és központi hőséről, Márkó királyfi alakjáról szólok. Ezt követik az énekszövegek és azok fordításai.

II. *Bezenye*, horvát névén *Bizuonja*, német névén *Palersdorf* a mosonmagyaróvári járásban, a székhelytől 8 km-re fekszik. Lakosainak száma 1500 fő. A népi *Bezenc* nevét az ország nyugati határvidékén egykor őrszolgálatot teljesítő besenyőktől kapta. Az ő helyüket vették át a császári hadsereg zsoldjába szegődő horvátok. *Václavik* szerint az utolsó horvát telepítés 1588-ban történt *Mikulov* környékén, Morvaországban. Moson, Sopron, Vas megyékben tehát ennél korábbi a letelepítés.¹⁴ I. Ferdinánd 1550. évi decretumának 72. artikulusa szerint telepítésük a 16. század első felében történt.¹⁵ A valószínű időponthoz az 1501-ben nyomtatott *Kelénpataki Missale* visz közelebb, amelyben 1542-es keltezésű ócirill betűs horvát Miatyánk található. Egy korabeli adat tanúsága szerint Alsó-Ausztriában már 1533-tól élnek horvátok.¹⁶ MOHL ADOLF az 1532-es nagy török támadás közvetlen következményének tartja a letelepedést, s időpontul az 1533-as esztendőt jelöli meg.¹⁷

⁹ CSUKA ZOLTÁN: A délszláv népek irodalmának története, 171—172.

¹⁰ Ld. bővebben VESZELINOVICH MAGDOLNA: A délszláv népköltészet felfedezése a német és a magyar irodalomban. Budapest, 1944.

¹¹ RUFF ANDOR könyve előszavában tesz említést ÉBNER gyűjtőmunkájáról. Sajnos Ébner pozsonyi nyugalomba vonulásával a feljegyzések elvesztek. RUFF ANDOR: Moson vármegyei és környékbeli népregék, mesék és mondák. Magyaróvár, 1928.

¹² TORDINAC, N., Hrvatske ženske pjesme i pripovetke iz Pečuva i okolice u Ugarskoj 1885. Kézirat — lefőhelye az Institut za narodnu umjetnost, Zagreb. Másolata a Janus Pannonius Múzeum (Pécs) Adattárában.

¹³ A II. Országos Honismereti Találkozón (Pápa 1970. márc.) elhangzott beszámolóik alapján emlitem a két szerbek lakta községben végzett gyűjtőmunkát. De tudunk más helységekből beküldött pályamunkákról is. Ezek azonban még nem kaptak visszhangot.

¹⁴ VÁCLAVIK, A., Podunajská dedina v Československu. Bratislava, 1925. 31.

¹⁵ MOHL A.: Horvátok bevándorlása 1533-ban. Budapest, 1915. 11.

¹⁶ Uo. 16.

¹⁷ Uo. 19.

Ez utóbbi évszám mellett sok adat szól. A régi haza a horvát tenger mellék, a *Hrvatsko Primorje* lehetett, Rijeka központtal. A származás helyének problémáját a bezenyei horvát dialektus, és a hozzá közelálló dalmát dialektusok összehasonlító vizsgálata oldhatná meg.

A mintegy tízezer lakosú *Battonya* nagyközség az ország délkeleti részén, Békés megye mezőkovácsházi járásában fekszik. Lakossága magyar, szerb és román anyanyelvű. A szerbajkú népesség Urosevics szerint 2700, valójában azonban 1000 főt számlál.¹⁸ A többször porig lerombolt települést legutóbb a 17. század negyvenes éveiben építik fel a Csanád várkapitányának kezdeményezésére Bánátból idetelepített szerbek.¹⁹ Egy 1647-es összeírásban *Battonya* „tiszta rác” településként szerepel. A falu arculatát a szerbség határozta meg a 18. század végéig. 1801-ben száz magyar telepes talál itt hazára. A harmadik — román — nemzetiség bevándorlása az 1850-es években fejeződik be.²⁰

A török elleni harc alapvetően meghatározta a délszláv hősenek-költészet arculatát. A népnek a hódítóval szembeni állásfoglalása egységes, a felszabadító harc eszméjét hordozó és sugalmazó költészetet hozott létre. Az idegen betörést követően a felkelések egész sora robbant ki, kezdetét vette a hajdukok és uszkokok hosszan tartó függetlenségi küzdelme. A harcok kísérő jelensége volt az állandó költözködés, a fenyegetett területekről a nagyobb biztonságot jelentő vidékekre való menekülés. Mindez döntő hatású volt a népköltészeti alkotások széles körű elterjedése és egységesülése szempontjából.

A törökellenesség központi témájával szoros összefüggésben állanak a népi hősök alakjai és tettei. A kor minden hősiessége, szenvedése, vágya és törekvése a török ellen küzdő hősök sorsában, cselekedeteiben kél életre. A hősi halált halt vitézek kiemelkedő alakjai a délszláv népköltészetnek. A rigómezei nagy katasztrófa után Márk királyfi személye testesíti meg a horvátok és szerbek nemzeti öntudatát,²¹ olykor pedig költött alakok őrzik a dicső múlt emlékét, nyújtanak vigaszt a nehéz időkben.²²

Természetesen azzal, hogy hangsúlyozzuk 1389 sorsdöntő voltát, nem kívánjuk kisebbiteni a korábbi évszázadok hősköltészetének jelentőségét. Tudunk a rigómezei eseményeket megelőző időkben keletkezett hősdalokról is, amelyek feudális szerb dinasztiák²³ tetteit örökítették meg.

A szerb állam, de egyben — következményeit tekintve — az egész balkáni délszláv lakosság katasztrófája háttérbe szorította a korábbi alkotásokat.²⁴ Ezek — szinte átmenet nélkül — elvesztették aktualitásukkal együtt jelentőségüket is, és nagyrészt elpusztultak. Elterjedési körük elsősorban a Délkelet-Balkánra korlátozódik.²⁵ A későbbi alkotások tovaterjedésének a nagyarányú költözködések, ván-

¹⁸ UROSEVIC, D., A magyarországi délszlávok története. Budapest, 1969. 19.

¹⁹ JAKSITY I., A szerbek letelepedése Battonyán. *Battonyai Füzetek*, 8. sz. 37.

²⁰ SZABÓ F., A battonyai nép útja. *Battonyai Füzetek*, 14. sz. 8.

²¹ *Márkó* 14. századi macedón király, *Vukasin* fia. Életét török vazallusként fejezte be. Ld. VUK STEFAN KARADŽIĆ: O srpskoj narodnoj poeziji. O Kraljeviću Marku c. fejezetet. Beograd, 1958.

²² Pl. a kilenc Jugović.

²³ Jól ismert középkori szerb dinasztia a Nemanják családja.

²⁴ VUK STEFAN KARADŽIĆ: O srpskoj narodnoj poeziji. Napomene u prvoj knjizi pjesmarice c. fejezet. Beograd, 1958.

²⁵ A magyar nyelvetületen sem a horvátok, sem a szerbek nem ismerik az e ciklusba tartozó dalokat. Azok tehát már a letelepedés előtt sem lehettek az élő hagyomány részei. Így *Vuk*nak a dalok pusztulására vonatkozó megállapítása hazai adatokkal is igazolható.

dorlások kedveztek. Az egységes téma, a közös eszme azonban összekapcsolja az időben és térben egymástól távol eső népi alkotásokat. A sorsközösség tehát a nemzeti együvé tartozás eszméjét ébreszti fel szerbben és horvátban egyaránt, ezzel egy időben tematikailag egységes hősének-költészetet inspirál.

Az alábbiakban bemutatott hősének-töredékek és népballadák egyrészt híven tükrözik a nyelvi szigeten való megőrződés sajátos mozzanatait, másrészt ezekre is jellemző, hogy a délszláv népköltészet törökellenes küzdelmet tükröző hagyományában gyökereznek. Noha ez a tematika a délszláv népköltészetben évszázadokon át központi helyet foglal el, mégis a 14. századi születéshez viszonyítva — három évszázados eleven élete után — lassan csökkent a jelentősége. A megfogalmazás módja és a megformálás híven követte a tartalmi változásokat. Ezért a műfaji (vers-tani, szerkezettani) és funkcionális-történeti szempontok figyelembevételével, valamint adatainak egyéb sajátosságai alapján megkíséreljük közelebről meghatározni a bezenyei és a battonyai dalok keletkezésének valószínű időpontját.

A Márkóról szóló balladának két variánsában határozott utalás történik a történet helyére, a hős (és felesége) személyére.²⁶ Ezek a sajátosságok bármely más délszláv hőséneknek is jellemzői. A sorok rímélése, a szótagszám és a dallamvezetés azonban megkülönbözteti a klasszikus gyűjtemények hasonló tárgyú darabjaitól.²⁷ A klasszikus hősdalok (junačke pjesme, muške pjesme) jellegzetes sora a tíz szótagból álló *deseterac*, amelyet a cezúra 4 és 6 szótagból álló részekre bont. Rím csak egészen ritka esetben fordul elő, főként olyankor, amikor az előadó hangsúlyozni kívánja az elmondottak fontosságát.²⁸ A bezenyei népballada 7 szótagos, jól énekelhető sorait páros rímek teszik még dallamosabbá. A cezúra 3 és 4 szótagos részekre osztja a sorokat.

A zenei vizsgálatot egy tervezett gyűjteményes feldolgozásban kívánjuk elvégezni, mégis megjegyezhetjük, hogy variánsaink dallama erőteljes szlovák hatást tükröz. A Bezenyén érvényesülő hármasság — magyar, német, szlovák — közül az utóbbi hatott legerősebben egészen 1945-ig.²⁹

A klasszikus gyűjteményekben Márkó királyfiról hasonló terjedelmű ének nem szerepel. A ritkább népmesei feldolgozások³⁰ is nagyobb figyelmet szentelnek a hős személyének. E számottevő különbségek ellenére is nyilvánvaló, hogy a vizsgált balladavariánsok történeti-genetikai kapcsolatban állnak a rokon tárgyú hősének-

²⁶ Az újabbban feljegyzett bolgár és dalmát népénekekben együtt szerepel Márko és felesége, Jelena. A dalok a családi élet motívumait tartalmazzák, erkölcsi konfliktusokat énekelnek meg. Ritka az olyan szöveg, amelynek török szereplője volna. A bolgár és a dalmát balladák és románcok nyolc szótagos sorokból állnak. Ld. ROMANSKA, C., Neke opšte osobine pesama o Kraljeviću Marku koje su zapisane u novije vreme na Dalmatinskim otocima i u Bugarskoj. Rad XI-og Kongresa Saveza Folklorista Jugoslavie u Novom Vinodolskom. Zagreb, 1966. 234.

²⁷ Nem tekinthetők hősdaloknak a horvát *ča-zó* nyelvjárású anyagot tartalmazó (kézirat és nyomtatott) gyűjtemények dalai, ezért elsősorban VUK KARADŽIĆ Bécsben kiadott gyűjteményét kell az összehasonlítás alapjául venni. Az újabbban feljegyzett és publikált horvát balladák — véleményünk szerint — jóval későbbi keletkezésűek, mint a bezenyei Márkó-dalok. Vö. *Romanska*: id. mű. — ŠERTIĆ, M., Čakavska narodna književnost. Zagreb, 1966. 71—72.

²⁸ CSUKA Z., Délszláv népballadák. Bevezető: 29.

²⁹ A felszabadulásig a Szigetköz és Csallóköz területén élő horvátok szoros kapcsolatban álltak a szlovák lakossággal. 1945 után meglazultak a kapcsolatok, így csökken a szigetközi horvátokra kifejtett szlovák hatás.

³⁰ DOMOKOS S., Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi. Budapest, 1968. Ld. a Kránovitye Márk c. mesét.

kel.³¹ Feltevésünk szerint a bezenyei balladák egyenes folytatói a korábbi történeti népénekeknek (hósdaloknak), és — azokhoz hasonlóan — egyazon fejlődési folyamat szerves alkotórészei, fejlődési fokozatai.³² VARGYAS LAJOS szerint a népballada a funkcióját betöltően nem tudó hőséneket váltotta fel. A közbeeső fejlődési fokot a hősének töredék képviseli.³³

Ismerve a Márkó alakja köré fonódott népénekek keletkezésének időpontját, s figyelembe véve a letelepedés idejét is, valószínűnek látszik az előzményül, ill. mintaként szolgáló alkotások 14. századvégi vagy 15. század eleji keletkezése. A bezenyei szövegek esetében szerintünk ősi horvát hagyományról van szó, mert hasonló variánsokkal a vizsgált horvát gyűjteményekben nem talákoztunk. Jelenlegi ismereteink alapján azt mondhatjuk, hogy az óhazából átszármazott népballada csak a dunántúli nyelvi szigeten őrződött meg, általánosan csak Horvátkimlén és Bezenyén, valamint a Csallóköz horvát ajkú falvaiban ismert.³⁴

A két változat szövege és dallama jelentős mértékben eltér egymástól. A „*Ženil se je Marko mlad...*” kezdetű variáns az értékesebb, a szöveg és a dallam jól fedi egymást. A második változat szövege, verselése meg-megdöccen. Megjelenítő erő, költői szépség tekintetében is elmarad az előbbitől. A benne előforduló *treffen* fn. igenév megfelelő alakja és a szlovák hatásra valló *Julenka* név jelentős mértékben 'megrontja' nyelvét is. Az adatközlő kora és kizárólag az orális hagyományozódásra utaló adatok feljogosítanak annak a feltételezésére, hogy ez az alkotás egyik legrégebb emléke az egész horvát etnikai közösségnek.

A battonyai gyűjtésből származó „*Kosovska bitka*” című hősének jól ismert és megbecsült darabja *Vuk Karadzics* klasszikus gyűjteményének.³⁵ Gyűjteménybeli címe *Carica Milica i Vladeta vojvoda*. A battonyai variáns a verstani sajátosságok tekintetében teljesen megegyezik gyűjteménybeli másával. A szövegben található ugyan néhány jelentéktelen eltérés, de felépítése, gondolatmenete azonos. A Battonyán ismert 55 soros változat a könyvbélinél egy sorral hosszabb, ami az utolsó sor ismétlésének az eredménye. Az adatközlő a legidősebb generáció tagja, aki a dalt emlékezetből ismeri, csakúgy, mint az egykori énekmondók. Általánosan ismert e töredék a legfiatalabb nemzedék körében is. A kettős továbbélés vizsgálata komoly tanulsággal szolgálhat az átvétel korára vonatkozóan.³⁶ Az eddigi adatok viszonylag késői, 19. század végi irodalmi hatáson alapuló átvétel mellett szólnak.

A „*Soko bira...*” kezdetű hősénektöredék nem szerepel az általam ismert gyűjtemények legrégebb hősénekei között,³⁷ pedig velük közös töről fakadt: magán viseli a hősének minden jellemző vonását. A bemutatott balladavariánsokhoz és hősének töredékekhez hasonlóan a török világban keletkezett. A benne szereplő Márkó és

³¹ A kategóriát ZSIRMUNSKITÓL vettük át. Ld. Жирмунский, В. М., Эпическое творчество славянских народов и проблема сравнительного изучения эпоса. Москва, 1958 г.

³² Путилов, Б. Н., Юнацка песня „Марко находит сестру” в версиях с Хорватского Приморья и островов, и былина о Козарине. Rad XI-og Kongresa. Zagreb, 1966. 62.

³³ VARGYAS L., Kutatások a népballada középkori történetében. (IV. Műfaji és történeti tanulságok.) Ethnographia, LXXIII. (1962) 209.

³⁴ A Csallóközre vonatkozó adatot a Zágrábi Néprajzi Intézet (Institut za narodnu umjetnost) igazgatónöjtől, MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI-tól kaptam. Értékes segítségét ezúton is köszönöm.

³⁵ Srpske narodne pjesme. Sakupio ih i na svijet izdao VUK STEFAN KARADŽIĆ. Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije. Beograd, 1958. 281. A 44. sz. ének, alcíme: O Boju kosovskom.

³⁶ Vö. FARAGÓ J.—RÁDULY J., A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában. Ethnographia, LXXX. (1969) 504—512.

³⁷ MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI közlése szerint ez a dal nem ismert a horvát nyelvterületen.

Milos név azt mutatja, hogy a *Kraljević Marko* ciklussal rokon alkotásról van szó. E töredék motívumai szoros kapcsolatot mutatnak *Vuk* 62. sorszámú hősenekének alapelemeivel.³⁸ Itt 12 török, *Vuk* énekében 12 arab szerepel; a battonyai adatban a leány végez a törökökkel — Márko tanítása szerint, ott maga Márko siet a lány segítségére. A költemény 27 deseteracból áll, a 27. sor itt is ismétlés eredménye. Ezt a dalt csak a legidősebb nemzedék ismeri, és sem *Vuk* könyvében, sem más gyűjteményben nem szerepel.³⁹ Így nem kerülhetett át a hazai népszerűsítő kiadványokba, s nem terjedhetett el a középső és a fiatal generáció körében. Arra kell gondolnunk, hogy e dalt az óhazából való költőzködéskor hozták magukkal. Pillanatnyi ismereteink szerint feltételezzük, hogy a bezenyei balladavariánsokhoz hasonlóan ez a töredék is szájhagyományként maradt fenn. Megőrződésében nagy szerepet játszott a nyelvi izoláltság.

III.

Ženil se je Marko mlad...⁴⁰

Ženil se je Marko mlad,
Belogradski mlad junak.
Zimal si je Jelenu,
Svoju ruožu rumjenu.

„Ako ti je Marko žal,
A pojt si se ženit šal?
Ko mi kupi mlad junak,
Divuojački svjolni trak?

Divuojački svjolni trak,
Koga j'meter za dukat?
Ter peljaj Marko mene
Na turčinu, na sajme!”

Marko je nju otpeljal,
Turak se je došietal.
„Za kuoliko Jelenu,
Mladu ruožu rumjenu?”

„Za tristo žuti dukat!”
Odgovori Marko mlad.
Prodal'se je Jelena,
Mlada ruoža rumjena!

Turak položi cjenu,
I objami divuojku:
„Sad si moja Jelena,
Mlada ruoža rumjena!”

„Ne kušuj mi turčina
Pred mojimi očima!
Nek to povi meni sad,
Kade ćeš njom noćevat!”

„Černoj gori pod buorom
Noćevat ću z Jelenom.
Černoj gori pod buorom
Noćevat ću z Jelenom!”

Kuma je zaspal turak,
Jur je došal Marko mlad!
Otpeljal si Jelenu,
Svoju ruožu rumjenu.

Kad se turak prebudil,
Jelenu već ni vidil.
„O, kade si Jelena,
Mlada ruoža rumjena?”
„O, kade si Jelena,
Mlada ruoža rumjena?”

³⁸ Srpske narodne pjesme. Beograd, 1958. 362. 62. sz. „Marko Kraljević i 12 Arapa”.

³⁹ Tudomásunk szerint a szakirodalom sehol nem emlékezik meg erről a töredékről. A 62. sz. ének motívumaival való hasonlósága ellenére sem mutat közeli rokonságot.

⁴⁰ Bezenye 1967. Behon János 55 éves állatgondozó. A szövegek fordításánál arra törekedtem, hogy a hősenek és balladavariánsok tartalmát, hangulatát és verstani sajátosságait lehetőség szerint híven megőrizzem.

Nősül ifjú Márk...

Vigad egész Belográd,
Merthogy nősül ifjú Márk.
Elveszi majd Jelenát,
Szép harmatos rózsáját.

„Ne búsulj az irgalmát,
Belográdi ifjú Márk!
Azt mondd nekem meg inkább,
Ki vesz nekem pántlikát?”

Menyasszonyi pántlikát,
Melynek métere dukát?
Ha sajnálsz, meg ne vedd,
Adjál el a töröknek!”

Elvitte őt ifjú Márk,
A török meg arra járt:
„Hogy árulod Jelenát,
Zsenge harmatos rózsát?”

„Háromszáz sárga dukát!”
Felel néki ifjú Márk.
Elkelt szegény Jelena,
Zsenge harmatos rózsza.

Nem hibádzik a dukát,
Megöleli Jelenát.
„Enyém vagy már Jelena,
Zsenge harmatos rózsza!”

„Ne ölelgesd török őt
Az én bús szemem előtt!
Válaszolj, az irgalmát,
Hol töltöd az éjszakát!”

„Sötét hegyen nagy fenyő,
Ott pihenünk én meg ő.
Sötét hegyen nagy fenyő,
Ott pihenünk én meg ő”.

Török szemre álom szállt,
Vágtatva jött ifjú Márk,
Messze vitte Jelenát,
Az ő gyenge rózsáját.

A török hogy felébredt,
Alig hitt a szemének:
„Ó, merre jársz Jelena,
Zsenge harmatos rózsza?
Ó, merre jársz Jelena,
Zsenge harmatos rózsza?”

Turobil je Marko mlad...⁴¹

Turobil je Marko mlad,
Belogradski mlad junak.
Striefila ga Julenka,
Belogradska divuojka.

„Ča turobiš Marko mlad,
Belogradski mlad junak?”
„Ča ja nebi turobil,
Kad sam milu zaručil!”

„Ako ti je Marko žal,
Ko pojt si se ženit šal?
Ako ti je Marko žal,
Ko pojt si se ženit šal?”

„Ne kušuj ju turčina
Pred mojimi očima!
Ne kušuj ju turčina
Pred mojimi očima!”

„Ako ti je Marko žal,
Ko pojt si me prodat šal?
Ako ti je Marko žal,
Ko pojt si me prodat šal?”

„Kamo ćes nju turčenak
Kade ćes nju noćevat?”
„Va mojem dvuoru, pod buorom,
Va mojem dvuoru, pod buorom!”

⁴¹ Bezenye 1968. Matusich Mártonné Spalovszki Anna 80 éves htb.

„Kupi svilnu žužnjicu,
Ter me otpeljaj na terg!
Otpeljaj me na ta terg,
Na kom turak se šieće!”

Kad je turčenak zaspal,
Marko mu ju je prekral.
Kad je turčenak zaspal,
Marko mu ju je prekral.

Tako j' Marko načinjil,
Turak mu ju je splatil.
Turak mu ju je splatil,
Pred njim ju je kuševal.

Bánkódott az ifjú Márk...

Ifjú Márkó bankódott,
Nem evett és nem ivott.
Szemben véle Julenka,
Belgrádi leánya.

„Ne öleld meg török őt,
Az én bús szemem előtt!
Ne öleld meg török őt,
Az én bús szemem előtt!”

„Miért bankódsz ifjú Márk,
Válaszolj, az irgalmát!”
„Hogyne bankódnék nagyon,
Eljegyeztem galambom.”

„Ha megbántad, mért kellett,
Eladnod szerelmedet?
Ha megbántad, mért kellett
Eladnod szerelmedet?”

„Ha megbántad, mért vetted,
Jegyesedül szerelmed?
Ha megbántad, mért vetted,
Jegyesedül szerelmed?”

„Mondd török, de szavadra,
Hol alusztok éjszaka?”
„Udvaromban nagy fenyő,
Ott alszunk majd én meg ő!
Udvaromban nagy fenyő,
Ott alszunk majd én meg ő!”

„Vegyél selyem pántlikát,
Vigy magaddal a térre,
Vigy magaddal a térre,
Adjál török kezére!”

Hogy leszállt az éjszaka,
Megmenekült Julenka!
Hogy leszállt az éjszaka,
Megmenekült Julenka!

Ifjú Márkó elvitte,
Jött a török, megvette.
Jött a török, megvette,
Márkó előtt ölelte.

*Kosovska bitka*⁴²

(Ej, oj) Pošetala carica Milica
Ispod grada bjeloga Kruševca.
S njome šeću dve mile kćeri:
Vukosava i lijepa Mara,

⁴² Battonya 1969. Neducsin Milán 82 éves tsz. nyugdíjas. Megjegyezni kívánjuk, hogy a szerb szövegeket technikai okokból közöljük latin betűkkel.

S njima jezde Vladeta vojvoda
Na doratu, na konju dobrome.
Vladeta je konja oznojio,
I u bjelu pjenu obukao.

Pita njega carica Milica:
„Oj, boga ti kneževa vojvodo!
Što si tako konja oznojio,
Ne ideš li sa polja Kosova?
Ne vidje li čestitoga kneza,
Gospodara i moga, i tvoga?”

(Ej, oj) Al'bjesedi Vladeta vojvoda:
„Oj, boga vam carice Milice!
Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno,
I ne vidjeh čestitoga kneza,
Već ja vidjeh kneževa Zelenka
Ćeraju ga po Kosovu Turci,
A knez, mislim, da je poginuo.”

(Ej, oj) Kad to začu carica Milica,
Proli suze niza bjelo lice,
Pa još pita Vladetu vojvodu:
„Oj boga ti Vladeta vojvodo!
Kad si bio na Kosovu ravnu
Ne vidje li devet Jugovića,
I djesetog starog jug Bogdana?”
Al'bjesedi Vladeta vojvoda:
„Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno,
I ja vidjeh devet Jugovića,
I djesetog starog Jug Bogdana.
Oni bjehu u pola Kosova,
Krvave im ruke do ramena,
I zeleni mači do balčaka.
Ali su im malaksale ruke
Sjekujući po Kosovu Turke.”

(Ej, oj) Još ga pita carica Milica:
„Oj, boga ti Vladeta vojvodo!
Kad si bio na Kosovo ravno,
Ne vidje li još dva zeta moja,
Brankovića, Miloš Obilića?”
Al'bjesedi Vladeta vojvoda:
„Ta ja prodjoh kroz Kosovo ravno
I ja vidjeh Miloš Obilića,
On stojaše u pola Kosova,
Na bojno se koplje naslonio,
Bojno mu se koplje prelomilo,
Pa na njega navališe Turci,
Dosad, mislim, da je poginuo.
Al'ne vidjeh Vuka Brankovića!
Ne vidjeh ga, ne vid'lo ga sunce!

On izdade čestitoga kneza,
Gospodara i moga, i tvoga.'
,Gospodara i moga, i tvoga.'"

A koszovói ütközet

Vára alatt fehér Krusevácnak
Sétálgatott jó Milica cárnő.
Kísérte őt két kedves leánya,
Vukoszáva és szépséges Mára.
Feléjük tart Vladeta vojvoda,
Fényes szőrű jó pejlova hozza.
Vladeta jó lovát meghajszolta,
Merő fehér habba öltöztette.
Ím így szólott jó Milica cárnő:
„Áldjon Isten, hercegnek vajdája!
Miért, hogy jó lovad meghajszoltad,
Merő fehér habba öltöztetted?
Talán bizony Koszovóról jössz most?
Talán láttad fényes hercegünket,
Jó uramat, s te uralkodódat?”
Ím, válaszol Vladeta, jó vajda:
„Isten áldjon, én cárnőm Milica!
Bizony jártam síkján Koszovónak,
De nem láttam fényes hercegünket!
Hanem láttam Zelenkót, a lovát,
Koszovón át törökök hajszolták.
Már a herceg lelkét kilehelte.”
Meghallván ezt jó Milica cárnő,
Ömlik könnye, végig fehér arcán,
Megkérdi még jó Vladeta vajdát:
„Áldjon Isten, Vladeta vojvoda!
Hogy ott jártál, síkján Koszovónak,
Láttad deli kilenc Jugovicsot,
Tizediknek az ősz Bogdán Jugot?”
Ím válaszol Vladeta, jó vajda:
„Bizony jártam síkján Koszovónak,
Láttam deli kilenc Jugovicsot,
Tizediknek az ősz Bogdán Jugot.
Koszovónak közepén megálltak,
Vállig véres mindenikük karja,
Vértől csillog kardjuk markolatig.
Erős karjuk végül lehanyatlott,
Kaszabolván ezernyi törököt!”
Megkérdi még jó Milica cárnő:
„Áldjon Isten, Vladeta vojvoda,
Mikor jártál síkján Koszovónak,

Talán láttad kedves két vejemet,
 Brankovicsot, Milos Obilicsot?"
 „Bizony jártam síkján Koszovónak,
 Bizony láttam Milos Obilicsot,
 Koszovónak közepén megállott,
 Kopjájára reátámaszkodott,
 Jó harci kopjája kettétörött,
 Magára meg rontottak törökök,
 Úgy vélem, már elérte halála!
 Brankovicsot meg nem láttam sehol,
 Nem láttam én, ne lássa a nap sem!
 Elárulta fényes hercegünket,
 Te uradat, én uralkodómat!
 Te uradat, én uralkodómat!"

*Soko bira...*⁴³

Soko bira, gde će naći mira.
 Neće gore na visokoj jeli,
 Već u doli, gde se šator beli!
 Pod šatorom delija devojka,
 Vino pije, ni briga joj nije,
 Pesmu peva, a od glasa mila
 Čisto raste na sokolu krila.

(Ej, oj) Na glas idu dvanaest Turaka,
 Durno glede, pa kroz jed besede:
 „Kučko, kujlo, delija devojko!
 Kad god piješ, Turčinu se smiješ,
 Kad god pevaš, Turčina ismevaš!
 Gde nauči piti i pevati?"

„Oj, boga vam dvanaest Turaka!
 Ako pita pravo da mu kažem:
 Dvorila sam dva srbska junaka,
 Dvorila sam Miloša i Marka,
 Od Marka sam piti naučila,
 Od Miloša pesmu osvojila,
 Od njih dvojé, evo, i ovo je!"
 Pa zaplanti srce iz očiju,
 I povadi sablju dimisóiju.
 Soko gleda gde crveni trava,
 A na travi dvanaest Turskih glava!
 Soko gleda, pa misli da sneva,
 A devojka pije, i popeva!
 A devojka pije, i popeva!

⁴³ Ld. a 42. sz. jegyzetet.

Deli sólyom...

Deli sólyom, keresvén nyugalmát,
 Észre sem vesz szép sudár fenyőfát.
 Éles szeme előtt fehér sátor,
 Fehér sátor alatt-deli leány.
 Jó bort iszik, semmire nincs gondja,
 Dalt dalolgat, és a kedves hangtól,
 Gyorsan sarjad sólyomszárnyon jó toll.
 Hangja kicsal tizenkét törököt.
 Szemük szúrós, mérges a beszédük:
 „Eb az anyád, deli szép leányzó!
 Ha bort iszol, velünk teszel csúfot!
 Ha dalt dalolsz, szégyenünkre teszed!
 Hol tanultál inni és dalolni?”

„Ég áldjon meg, tizenkét törökök!
 Ha kérditek, igaz választ adok:
 Szolgáltam én két derék szerb hősnél,
 Szolgáltam én Milosnál és Márknál.
 Márkótól én inni megtanultam,
 Milostól a sok szép dalt tanultam.
 Tőlük van az, amit most megláttok!”
 Pillantása csillagtalan éjjél,
 Kardja villan, damaszkuszi acél!
 Néz a sólyom, piroslik a zöld fű,
 Selymes fűvön hever tizenkét fő!
 Néz a sólyom, úgy véli, álmodik.
 Deli leány dalolgat, bort iszik,
 Deli leány dalolgat, bort iszik.

EPIC FOLK-SONGS OF THE SOUTHERN SLAV NATIONAL
 MINORITIES LIVING IN HUNGARY

by

IGOR GRIN

In the introductory paragraph, the author is pointing to the fact that, although Southern Slav folk-poetry practised by the Serbo-Croatian inhabitants of our country who sought refuge and settled down in Hungary under the reign of the Osmanli-Turks (in the 16—17th centuries) has a past of more than fourhundred years, hardly anybody have taken the initiative to collect and explore the literary remains of Serbo-Croatian heroic poetry handed down to us by oral tradition. It is a fact, anyway, that József Székács, György Radics, Mihály Vitkovics, Ede Margalits and recently Zoltán Csuka in particular, have made serious efforts in order to make popular the folk-poetry of our Southern neighbours with the Hungarian reading public by the interpretations and excellent literary translations of Southern Slav heroic epics, songs and ballads.

The author is presenting Croatian heroic songs and fragments of heroic songs respectively, collected at Bezenye (in North-Western Transdanubia) and Serbian ones recorded on magnetic tape at Battonya (in South-Eastern Hungary). The songs found at Bezenye are the following: 1. *Ženil se je Marko mlad...* (Young Marko got married...), 2. *Turobil je Marko mlad...* (Young Marko was mourning...), and at 3. *Kosovska bitka...* (The battle of Kosovo...), 4. *Soko bira...* (The

falcon is ferreting...). The chapter giving analysis is referring to the causes of the (Croatian) songs of Bezeny being conserved, and to the supposed time of genesis (end of the 14th Century or beginning of the 15th Century) of the traditions serving as a pattern to the texts. These texts are compared with the similar song-texts of the classical collections published from Serbo-Croatian sources of Yugoslavia. It is established that the Croatian texts of Bezenye have a historico-genetic connection with the Serbo-Croatian heroic epics of earlier centuries, having similar subject-matter; there are, however, some differences, as well. One of the differences is the songs growing shorter, the other manifests itself in the influence of the coexistence of Serbo-Croations with other (Slovak, German) national minorities (e.g., Slovak and German loan-words). The shortening of songs is a result of changed functions. The (Serbian) songs of Battonya, on the other hand, are closer to the classic texts similar in theme, collected by *Vuk Karadžić*. It seems, therefore, to be probable that the Serbian settlers of Battonya have brought heroic songs to their new country from a different circle of traditions; on the other hand, their losing contact with the old country did not take place so long ago that they should have as rich a tradition as the Croations of Bezenye do.

It is a common characteristic of the texts presented that they are connected with the historic events of the sometime struggles against the Turkish conquerors and with their hero (Marko) created by the people.

To conclude, the author is drawing attention to some metrical peculiarities.